

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
DERGİSİ

Yıl : 1998

Sayı : 4

KONYA

**İSLAM ÖNCESİ
VE İSLAM
DÖNEMİ
KUTSAL GÜN
VE
BAYRAMLAR**

Arş.Gör.
Cem ZORLU

S.Ü.İlahiyat Fakültesi

Dünya üzerinde bulunan her milletin kendine ait bir takım bayramları vardır. Her millet bu bayram günlerini bir sevinç ve eğlence günü olarak kabul eder ve coşku içerisinde onları kutlar. Bayram günleri kin, nefret, kırgınlık gibi kötü duyguların atıldığı sevgi, kardeşlik, samimiyet gibi duyguların pekiştirildiği ve toplumsal bir dayanışma içinde kutlanılan özel günlerdir.

Bayramlar, bir takım dini ve milli tarihi temellere dayanır. Bayramların şekillenmesinde bu tarihi temellerin büyük bir rolü vardır. Biz bu küçük çalışmamızda İslam aleminde kutlanan dini temelli bayramları ve Türk milletinde kutlanan dini ve milli bayramları ve de bunların toplumsal tezahürlerini incelemeye çalışacağız. Ayrıca bu çalışmamızda, Türk milletine diğer milletlerden intikal etmiş bazı bayramları da söz konusu edeceğiz.

1. Nevruz:

Nevruz kelimesi iki bölümden oluşmaktadır. "Nev" yeni, "rûz" gün; yani terkib olarak yeni gün manasına gelmektedir. Nevruz İranlılar tarafından bayram olarak kutlanmaya

başlanmış, daha sonraları da İslam milletleri tarafından benimsenmiş ve bayram olarak günümüze kadar kutlana gelmiştir.¹

Bazı değerlendirmelere göre 5000 yıl kadar eski tarihe sahiptir.² Eski İranlılar, kullandıkları şemsi takvim yılının ilk günü, ilkbaharın başlangıç günü güneşin koç burcuna girdiği gün ve gece ile gündüzün eşit olduğu gün (22 Mart) olarak kabul ettikleri nevruzu³ ilkbahar ve yaz elbiselerini giyme bayramı olarak kutlamışlardır.⁴ Fakat halk arasında daha yaygın ve daha eski bir adete göre, güneşin yaz dönüşümü nevruz olarak kabul edilmiştir. Bu zaman, hasad zamanına rastlamakta ve bu münasebetle halk şenlikler yapmakta idi. Bu aynı zamanda haraç toplama zamanı idi.⁵

Nevruz, İslamın kabul edilmesinden sonra, şu inançlarla, örf ve adetlerle bütünleştirilerek bir anane haline getirilmiştir. Kızılbaşlar tarafından Hz.Ali' nin doğum günü olarak kabul edilmesinden dolayı da ayrı bir önem kazanmıştır.⁶

Birûni'nin kaydettiğine göre bugünü bayram olarak belirleyip kutlayan ilk kişi Cemşid'dir. Browne'un Arapça kaynaklara dayanarak verdiği bilgiye göre bu şahıs, Süleyman b.Davud (a.s.)'dır. Müslümanlar daha önceleri bu günü kutlamayı kaldırmışlardı. Fakat daha sonra İran kültürü etkisinde kalmış olan Abbasilerin birinci döneminde tekrar kutlanmaya başlanmıştır.⁷

Nevruz bayramının menşei konusunda Birûni şunları kaydeder: "Bunun temeli şu hadisedir. Davud oğlu Süleyman Peygamber (a.s.), mührünü kaybedince saltanatı elinden gitmişti. Mührü kırk gün sonra iade edilince tekrar saltanatına kavuştu. Bunun üzerine hükümdarlar ona geldiler, kuşlar etrafını kuşattılar. Bu hadiseyle ilgili olarak İranlılar "Nevruz amed" yani yeni gün geldi, dediler. Bu yüzden de bugün "Nevruz" olarak adlandırıldı. Süleyman (a.s.) rüzgara emir verdi, rüzgar onu istediği yere götürmeye başladı. Onları gören bir kırlangıç: "Ey hükümdar! İçinde yumurtalar bulunan bir yuvam var, onu bırak alıp götürme" dedi. Süleyman (a.s.)'ın huzuruna gelerek, ağzındaki suyu kürsünün önüne serpti. Oradaki adamlardan biri de kırlangıca

¹ Müt: Yıldız Pekkan-Sevinç Öztürk, Tarih ve Etnoğrafya Açısından Nevruz, s.3, Ankara, 1993.

² Y.Pekkan-Sevinç Öztürk, a.g.e., s.4.

³ Ansiklopedik İslam Lugatı, Nevruz Maddesi, II/525, İst. 1982.

⁴ Prof.Dr.H.İbrahim Hasan, İslam Tarihi, Komisyon Tercümesi, III/276, İst.

⁵ R.Levy, İslam Ansiklopedisi, Nevruz Maddesi, IX/233.

⁶ A.İslam Lugatı, II/525.

⁷ H.İ.Hasan, a.g.e., III/276.

bir çekirge hediye etti. İşte Nevruz' daki hediyeler ve su serpmenin temeli bu hadisedir."⁸

İran kisraları nevrüz kutlamalarına çok önem verirlerdi. Nevruz günü kutlamalarını kisralar başlatırdı. Kutlamalar 5 gün sürerdi. İlk gün, hükümdarın huzuruna çıkılacağı ve ihsanda bulunulacağı halka ilan edilir ve hükümdar halkın huzuruna çıkardı. İkinci gün, yüksek seviyeli devlet memurları, üçüncü gün muhafız ve başdanışmanlar, dördüncü gün ev halkı, yakınları ve akrabaları beşinci, gün ise çocuklar ve sanatkarlar hükümdar huzuruna kabul edilir, ikram ve ihsanda bulunulurdu.⁹

Halk, bu süre zarfında ilkbahar ve yazlık elbiselerini giyerler, hastalıkları defetmek için su ile yıkanır ve birbirlerine su serperler,¹⁰ büyük ateşler yakarak ateşin üstüne yağ dökerler, yedi adet taze daneye bakarak gelecek hasad mevsimi ile ilgili tahminler yaparlar, eski elbiseleri atarlar, eski cam bardakları kırarlar, bir birlerine çiçek sunarlar, evlerinin dışına çember şeklinde güneş sembolü çizerler ve çadırın orta direğine gül iştirirlerdi.¹¹

Osmanlılar döneminde nevrüz, çok ihtişamlı bir tarzda kutlanmıştır. Sarayda, nevrüz günü hekimbaşı tarafından "Nevrûziye" adı verilen bir macun yapılır, porselen kaplar içerisinde padişaha ikram edilir ve hilat giydirilirdi. Bu macundan halka da dağıtıldı.¹²

Nevrûziye adı verilen bu macunun tertibine "Heft-sin" (Yedi-sin) denilirdi. Çünkü bu macun yedi s (sin) ile başlayan maddelerden yapıldı: Somak, sebze, sümbül, semek, sirke, sir (sarımsak) ve senced (iğde). Bu maddeler dışında kırk bir çeşit baharat da macuna katılırdı.¹³

Ayrıca nevrüz münasebeti ile yapılan tatlılara ve şairlerin hediye almak için padişahlara ve ileri gelenlere sundukları kasidelere de "Nevrûziye" adı verilirdi.¹⁴

Bir de sadrazam ve devletin ileri gelen zevatı, padişaha donanmış atlar, murassa silahlar ve pahalı kumaşlar gibi hediyeler sunarlardı ki bunu da "Nevrûziye Pişkeşi" denilirdi.¹⁵

⁸ H.İ.Hasan, a.g.e., III/277.

⁹ H.İ.Hasan, a.g.e., III/278.

¹⁰ H.İ.Hasan, a.g.e., III/278; İ.A. IX/234.

¹¹ Süer Eker-Ahmet Abotoğlu, *Ulusun Ulu Günü Nevruz*, s.4, Ankara, 1993.

¹² İ.A. IX/234.

¹³ A.İslam Lugat, II/525.

¹⁴ İ.A., IX/234; A.İslam Lugatı, II/525.

¹⁵ İ.A., IX/234.

2. Mıhrıcan - Râm

Mıhrıcan kelimesi Farsça bir kelime olup, aslı mıhr-gan / mıhregân'dır ve sonbahar manasına gelmektedir.¹⁶ Kış başlangıcında kutlanılan 16 Eylöl'e tesadüf eden Fars kökenli bir bayramdır.¹⁷ Nevruz'un yanı sıra İranlıların en büyük bayramlarından. İnsanlar bu günde, nevrız'da olduğu gibi hedıyeleşirler, komutanlar ve ileri gelen zevata kışlık elbiseler giydirilir ve halk yataklarını bazı eşyalarını ve bir çok elbiselerini değıştirirlerdi. Özelikle bu bayramda insanlar sultana hedıyeler götüşürlerdi.¹⁸

Bu bayram hakkında Selmanu'l-Farisi (r.a.)'nin şöyle dediği rivayet edilir: "Biz Farisiler, eskiden şöyle derdik: Allahu Teala kulları için Nevruz gününde Yakut'tan, Mıhrıcân gününde de Zeberced'ten birer süs yarattı. Yakut ve Zeberced'in diğer cevherlerden üstün olduğu gibi bu iki günü de diğer günlerden üstün kıldı."¹⁹

Mıhrıcan bayramının beşinci günü, Eski İranlıların en büyük günlerinden idi. Bu güne onlar "Râme-rûz" adını veriyorlardı ki bugün onlar nazârında Feridun'un Dahhak'a karşı zafer kazandığı gün olan büyük Mıhrıcan günüdür. Eylöl'ün 21' ine tesadüf eder.²⁰

Mıhrıcan bayramı, İran kültürünün etkisi altında kalmış olan Abbasiler tarafından resmi bayramlar arasında kutlanmıştır.²¹

3. Hıdrellez

Hızır ve İlyas kelimelerinin birleşmesinden meydana gelen Hıdrellez, dini bir bayram olmamasına rağmen, halk arasında özel gün niteliğini korumakta ve 6 Mayıs'ta bahar bayramı olarak kutlanmaktadır.

Halk inanışına göre, Hızır ve İlyas Peygamber bu gün buluşmuşlardır. Hem onların buluşması hem de sıkıntı ve çile ayı olan kışın bitip baharın gelmesi halk tarafından büyük bir coşku ile kutlanır.²²

¹⁶ Sargon Erdem, İslam Ansiklopedisi, Bayram Maddesi, V/258, T.D.V., İst. 1992.

¹⁷ H.İ.Hasan, a.g.e., III/279.

¹⁸ Adam Metz, el-Hadaratü'l-İslamiyye fi'l-Karni'r-Rabii'l-Hicriyye, II/296, Beyrut.

¹⁹ H.İ.Hasan, a.g.e., III/278-279.

²⁰ H.İ.Hasan, a.g.e., III/279.

²¹ H.İ.Hasan, a.g.e., III/280.

²² A.İslam Lugatı, I/263.

Dini bir temele dayandırılan fakat kutlanış şekli tamamen Türk örf ve adetleri ile tezyin edilmiş olan Hıdrellez Anadolu'da yaygın bir şekilde kutlanmaktadır.

Anadolu'nun değişik bölgelerinde Hızır-İlyas, Hıdır-İlyas, Hıdır, Eğrice, Eğrilce, Teferiç ve Hızır günü gibi isimlerle anılan Hıdrellez için hazırlıklar 6 Mayıs'tan bir hafta ya da bir gün önce başlar. Arefe olarak adlandırılan 5 Mayıs tarihinde, Hıdrellez günü yenilecek yemekler pişirilir, beden ve çevre temizliği yapılır ve bayramlık giysiler giyilir. Bütün bu hazırlıkların temelinde Hızır'ın kendi evlerine de uğrayacağı inancı vardır.²³

Hıdrellez kutlamaları "Hızırlık" adı verilen yeşillik bol ağaç ve suyun bulunduğu yerlerde veya türbe, yatır ziyaretgahlarında yapılır.²⁴

Halk arasında Hıdrellez' e bağlı bir takım örf ve adetler, inanç ve uygulamalar vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

Hıdrellez günü "s" harfi ile başlayan yedi yiyecek yenilir.²⁵ Gün boyunca sebze, yumurta ve sütü yiyecekler şifa amacıyla özellikle çocuklara yedirilir.

Yeni doğan çocukların daha sağlıklı ve güçlü olmasını sağlamak için Hıdrellez günü ayakları toprağa bastırılır.

Hıdrellez günü yağmur yağarsa bolluk ve bereketin artacağına inanılır.

Mal-mülk ile ilgili dilekler kağıda yazılarak akarsuya bırakılmaktadır.

Yeşil bitki, ağaç gibi taibiat varlıklarının bozulması, kesilmesinden kaçınılır.

Gün doğmadan yataktan kalkmayanın işleri ters gider.²⁶

İSLAMÎ KUTSAL GÜNLER VE BAYRAMLAR

1. Kandiller

Kandiller İslam dünyasında bir bayram havasında kutlanılan dini kaynaklı mübarek günlerdir. Müslüman toplumlar, dini duyguları canlı tut-

²³ 21.Yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz, Komisyon, s.167, İst.

²⁴ Örf ve Adetlerimiz, s.167.

²⁵ Bu inancın, Nevruz Bayramında 7 "s" ile başlayan maddeden yapılan macun ile ilişkisi olabilir.

²⁶ Örf ve Adetlerimiz, s.168-169.

mak gayesi ile senenin değişik günlerine serpiştirilmiş olan bu günleri, büyük bir coşku ile kutlamışlar, kendilerine has örf ve adetleri ile bu geceleri tezyin etmişlerdir. Hz.Peygamber (s.a.v.) döneminde ibadet için bulunmaz bir fırsat olarak değerlendirilen bu geceler, daha sonraları bir takım merasimlerin de yapıldığı toplumsal bir bayram haline dönüştürülmüştür.

Bir yıl içerisindeki 5 kandili ve bu günlerin kandil oluş sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

1. Mevlid Kandili: Rebiulevvel ayının 12. gecesidir. Hz.Muhammed (a.s.)'ın doğduğu gecedir. Bu geceyi büyük merasimlerle kutlayan ilk şahsın el-Emir Ebu Said Muzafferuddin el-Erbili olduğu rivayet edilir. Bu gecede, özellikle Mirac hadisesi olmak üzere Hz.Peygamberin hayatını okuma adeti mevcut idi.²⁷

2. Regaib Kandili: Recep ayının ilk Cuma gecesidir. Regaib çok istenilen rağbet edilen şeyler demektir. Bu gece Allah'a yapılan dualar geri çevrilmez.

3. Miraç Kandili: Recep ayının 27. gecesidir. Hz.Peygamber (a.s.)'ın Allah'ın katına ulaştığı ve namaz gibi çok önemli bir ibadeti ümmetine getirdiği bir gecedir. Kur'an-ı Kerim'in İsra suresinde bu gecedan bahsedilmektedir.

4. Beraat Kandili: Şaban ayının 15.gecesidir. Bu gece Allah'ın rahmet kapıları açılır ve kendisine yalvaran kullarına Allah tarafından beraat (günahlardan temizlik) verilir.

5. Kadir Gecesi: Kur'an-ı Kerim'in inmeye başladığı gecedir. Hz.Muhammed (a.s.) Kadir gecesini Ramazan ayının son gününden tek rakamlı gecelerinde aramak gerektiğini söylemiş olmasına rağmen, bu konuda yerleşmiş olan genel uygulama Ramazan ayının 27.gecesidir. Kur'an-ı Kerim'de bu gecedan bahseden müstakil bir sure vardır ki adı "Kadir Suresi" dir.

Bu gecelerde, camilerde kandiller yakıldığından bu mübarek gecelere "Kandil" adı verilmiştir.

Bu gün ve gecelerde her zamankinden fazla olarak ibadet edilir, Kur'an-ı Kerim okunur, kaza namazları kılınır, eş-dost ve akrabalar ziyaret edilerek kandilleri tebrik edilir ve "Kandil Simidi" ve "Kandil Çöreęi" başta olmak üzere küçük hediyeler verilir. Kandil gecelerinde aynı şehirde oturan

²⁷ Adem Metz., a.g.e., II/299.

akrabalar akşam yemeğinde genellikle ailenin en büyüğünün evinde toplanır.²⁸ Camilerde ışıklandırmalar yapılır ve bu geceleri ihya etmek maksadı ile merasimler düzenlenir.

Bazı kaynaklara göre de sadece mevlid-i nebevinin kutlanması değil, bütün kandillerin değişik merasimlerle kutlanmasını ilk gerçekleştiren şahıs, Erbil Atabeklerinden Muzafferuddin Gök-Börü'dür. Bu merasimler, İslam-Türk dünyasında kabul gördüğü gibi diğer İslam memleketleri tarafından da benimsenmiş ve günümüze kadar uygulana gelmiştir.²⁹

2. Âşûrâ:

Âşûrâyı on sayısı ile ilgili olan "aşr" ve "âşir" veya develerin güdülmesiyle ilgili "ışr" kökünden türemiş Arapça bir kelime olduğunu kabul edenler olduğu gibi bu dilde fâûlâ vezninin bulunmadığını ileri sürerek İbranice'den geldiğini söyleyenler de vardır. Fakat alimlerin çoğu bu görüşe katılmamakta, kelimenin Arapça asıllı olduğunu benimsemektedirler.³⁰

Âşûrânın menşei hakkında kaynakların belirttiği görüşleri iki noktada toplamak mümkündür. 1- Âşûrâ, Hz.Musa ve kavminin Firavunun zulmünden kurtulduğu ve Yahudilerin bu olay sebebiyle oruç tutmakla mükellef oldukları bir gündür ki bu görüşe göre müslümanların bu günde tuttıkları oruç Yahudi inanç ve örfüne dayanmaktadır.³¹ 2- Âşûrâ, Hz.Nuh'tan itibaren bütün sami dinlerde mevcut olan ve böylece cahiliyye Araplarınca da önem verilerek Hz.İbrahim'den beri oruç tutulan bir gündür.³² Bu görüşün dayanağı Hz.Aişe ile Hz.Abdullah b.Ömer'den gelen rivayetlerdir. Hemen hemen aynı şeyleri ihtiva eden bu rivayetlerden Hz.Aişe' ye ait olanı şöyledir: "Âşûrâ, Kureyş'in Cahiliyye devrinde oruç tuttuğu bir gündü. Rasulullah da buna riayet ediyordu. Medine'ye hicret edince bu orucu devam ettirmiş ve başkalarına da emretmişti. Fakat Ramazan orucu farz kılınınca kendisi Âşûrâ gününde

²⁸ Örf ve Adetlerimiz, s.174.

²⁹ Örf ve Adetlerimiz, s.175.

³⁰ Yusuf Şevki Yavuz, İslam Ansiklopedisi (TDV), Aşura Maddesi, IV/24.

³¹ A.J.Wensinck, İ.A., Aşura Maddesi, I/710; İ.A. (TDV) IV/24.

³² İ.A. (TDV), IV/24.

oruç tutmayı bırakmış, bundan sonral müslümanlardan dileyen bu günde oruç tutmuş dileyen tutmamıştır.³³

Âşûre gününün siyasi bir yönü de vardır. Hz.Hüseyin (r.a.) Âşûrâ günü yani 10 Muharrem 61 tarihinde şehid edilmiş, bundan dolayı şiilerce bugün bir matem ve hatıra günü olarak kabul edilmiştir.

Ayrıca Âşûrâ, Hz.Nuh (a.sa.)'ın gemisinin Cudi dağına oturduğu günde gemide bulunan maddelerden yapılan, günümüzde de bu hatırayı yad etmek için halkımız tarafından pişirilen tatlıya da ad olmuştur. Çok eskiden beri devam eden Âşûrâ aşısı, Osmanlılar döneminde de sarayda pişirilir ve muharremin onundan itibaren "Âşûrâ testisi" adı verilen özel kaplarla saray dairelerine ve halka dağıtılırdı.³⁴

3. Cuma Günü

Cuma günü her hafta tekrarlanan bir bayram günüdür. İbn-i Mace, "Sünen" inde İbn Ebi Lübabe b.Abdülmünzir hadisinde, Rasulullah (s.a.v.) in şöyle söylediğini anlatıyor:

"Şüphesiz Cuma günü, günlerin efendisidir. Allah indinde günlerin en büyüğüdür. O, Allah katında Kurban Bayramı gününden daha büyüktür. Ramazan Bayramı gününden daha yücedir. Onda beş tane yücelik vardır: 1.Allah Adem' i o gün yaratmıştır., 2.Adem' i o gün yeryüzüne indirmiştir., 3.Allah Adem' i o gün vefat ettirmiştir., 4.O günde kulun Allah'tan istediği herşeyin muhakkak kula verileceği bir saat vardır, ama haram istemedikçe., 5.Kıyamet Cuma günü kopacaktır. Ne mukarrab melek, ne gökyüzü, ne yeryüzü, ne dağ, ve ne ağaçlar hiç biri yok ki Cuma gününden çekinmiş olmasın."³⁵

Cuma gününde, diğer bayramlarda olduğu gibi güzel elbiseler giyilir, yıkanılır ve koku sürülerek camiye gidilir. Bir hadiste bu gün için "Şüphesiz bu Allah'ın müslümanlara tahsis ettiği bir bayram günüdür. Cumaya gelecek kimse yıkanmalı varsa güzel koku sürünmelidir. Ayrıca misvak kullanmanızı da tavsiye ederim."³⁶ buyrulmuştur.

³³ Buhari, Sahih, Kitabu's-Şavm, 69, İst., 1992; Ahmed b.Hanbel, Müsned, VI/30. İst., 1992.

³⁴ İ.A. (TDV), IV/25.

³⁵ İbn-i Mace, Sünen, "İkametü's-Salat", 79, İst., 1992; Müsned III/40.

³⁶ İbn-i Mace, "İkametü's-Salat", 83.

Bir hadiste de beyan edildiği üzere, Cenab-ı Hak Cumartesi gününü Yahudilere, Pazar gününü Hristiyanlara vermesine mukabil olarak biz müslümanlara da haftalık bayram ve ibadet günü olarak Cuma gününü bahşetmiştir.³⁷

4. Ramazan ve Kurban Bayramları

Ramazan ve Kurban Bayramları Hz.Peygamber (a.s.) zamanında ihdas edilmiş müslümanların dini en büyük iki bayramıdır. İslamın ilk devrinden beri bütün müslümanlar tarafından büyük bir coşku ile kutlanmış ve zamanla milli örf ve adetlerle tezyin edilmiştir.

Ramazan bayramı hicretin 2.yılından itibaren kutlanmaya başlanmıştır. Müslümanlar, hicretin 2.yılı kendilerine farz olan Ramazan orucunu tutmuşlar ve takiben şevval ayının ilk üç gününü bayram olarak kutlamışlardır. Bu nedenle bu bayrama Ramazan bayramı veya bayramdan önce fitır sadakası verildiği için fitır bayramı denilmiştir. Bu bayram, mü'minler için bir ay oruç tutmalarının karşılığı olarak Allah tarafından lutfedilmiş bir dünyevi mükafattır. Mü'minler bir önceki ayı ibadetle geçirmenin ve Allah'ın rahmetine nail olma ümidinin sevincini taşırlar.³⁸

Hacc ibadeti ile yakın ilgisi bulunan kurban bayramı da, hac ibadeti hicretin 9.yılında farz kılınmış olmasına rağmen Ramazan bayramı gibi hicretin 2.yılında kutlanmaya başlanmıştır. Zilhicce ayının 10'unda başlayan ve 4 gün süren kurban bayramı, bu günlerde kurbanlar kesildiği için bu adla anılmıştır. Kurban bayramının tarihi bir yönü de vardır, Hz.İbrahim'in oğlu Hz.İsmail'i Allah'ın emri ile kurban etmek istemesi ve İsmail'in de buna razı olması, nihayet Allah'a karşı gösterilen bu büyük sadakatın bir mükafatı olarak hayvan kurban edilmesinin bir hatırası taşınmakta ve mü'minler bu günlerde kurban kesmek suretiyle bu iki peygamberin, Allah'a karşı verdikleri başarılı imtihanın sevincini yaşamaktadırlar. Özellikle hacca giden insanlar bu sevinci diğer tarihi hatıralarla birlikte evrensel bir coşku olarak yaşamaktadırlar.³⁹

³⁷ Müslim, Sahih, "Kitabü'l-Cuma", 856, İst.,1992; Nesai, Sünen, III/87, İst., 1992.

³⁸ İ.A. (TDV), V/259.

³⁹ İbrahim Bayraktar, İslam Ansiklopedisi (TDV), Bayram Maddesi, V/259.

Ayrıca bu iki bayramın dini bir çerçevede yasallaştırılıp kutlanması-
nın ardında, İslamın Medine toplumunu eski örf ve adetlerinden kurtararak,
yepyeni bir kimlik kazandırma gayesi yatmaktadır. Medinelilerin İran kültü-
ründen intikal eden Nevruz ve Mıhrıcan bayramlarını kutladıklarını gören
Hz.Peygamber, "Allah sizin için o iki günü daha hayırlı iki günle, kurban ve
ramazan bayramlarıyla değiştirmiştir." buyurmuşlardır.⁴⁰

İSLAM TARİHİNDE BAYRAM TEZAHÜRLERİ

1. Hz.Muhammed Dönemi Bayram Kutlamaları

Bu günlerde mü'minler en güzel elbiselerini giyerler, at ve deve yarışı
düzenlerler ve kölelerin çaldığı def eşliğinde eğlenirlerdi. Çocuklar kovalama-
ca, çizgi, ceviz, aşık ve misket gibi oyunlar oynayarak eğlenirlerdi. İslam iç-
kili, kumarlı ve gayr-i meşru şeylerle eğlenmeyi yasaklarken, bayramlarda ve
diğer sevinçli günlerde meşru olan eğlenmeye izin vermiştir.⁴¹

Kurban ve Ramazan bayramları kadınların da katıldığı musalla adı
verilen büyük mekanda bayram namazının kılınmasıyla başlardı. "Bu günü-
müzde yapacağımız ilk şey namaz kılmaktır."⁴² hadisi buna işaret etmektedir.

Hz.Peygamber, sosyal bir etkinlik ve mutluluk günü olan bayramlar-
da eğlenceleri teşvik etmiş, bizzat kendisi Hz.Aişe ile birlikte Habeşlilerin kı-
lıç-kalkan oyunlarını seyretmiş⁴³ ve huzurunda iki kız çocuğunun çalgı eşli-
ğinde kahramanlık şarkıları söylemelerine izin vermiş ve hatta onlara engel
olmak isteyen Hz.Ebu Bekir'e müdahale etmiştir.⁴⁴

Bu günler Hz.Peygamberin belirttiği üzere yeme içme günleridir.⁴⁵
İşte bundan dolayı ramazan bayramının ilk günü, kurban bayramının 4. günü
oruç tutmak mekruhtur.

⁴⁰ Müsned III/103, 235, 250; Nesai; Salatü'l-İdeyn, 1; Ebu Davud, Sünen, Kitabü's-Salat, 239, İst., 1992.

⁴¹ Nebi Bozkurt, İslam Ansiklopedisi (TDV), Bayram Maddesi, V/261.

⁴² Buhari, "İdeyn", 3; Müslim, Edahi, 7.

⁴³ Buhari, "İdeyn", 2; Müslim, "Salatü'l-İdeyn", 17.

⁴⁴ Buhari, "İdeyn", 3; Müslim, "Salatü'l-İdeyn", 16.

⁴⁵ Ebu Davud, "Savm", 50; Tirmizi, Sünen, "Savm", 59, İst. 1992.

H.z.Peygamberin ramazan bayramlarında musallaya çıkmazdan önce tatlı bir şeyler yemesi sahabe tarafından da uygulanmış ve bayramlarda tatlı bir takım şeylerin ikramı ilk dönemlerden itibaren bir adet haline gelmiştir.⁴⁶

Sahabiler birbirleriyle karşılaştıkları zaman karşılıklı olarak

"Allah bizden de sizden de kabul etsin" demek suretiyle bayramlaşırlardı.⁴⁷ Bayramlaşmada kullanılan bu lafız daha sonraki asırlarda da devam etmiş ve fakat bizim memleketimizde mü'minlerin namazdan sonra birbirlerine, ibadetlerinin kabul edilmesi için söyledikleri bir dua haline dönüşmüştür.

2. Abbasilerde Bayram Kutlamaları

İran kültürünün yoğun etkisinde kalmış olan Abbasi halifeleri Nevruz, Mihrican ve Ram günlerini kutlamakla beraber Ramazan ve Kurban bayramlarını da dini törenlerle kutlamışlardır. Halka imamlık edip namaz kıldırırlar ve bayram hutbelerinde bayramın fazileti ve İslamın prensipleri konusunda nasihatla bulunurlardı. Bağdat, Kudüs ve Şam gibi İslamın önemli merkezlerince bayramlar çok ihtişamlı kutlanırdı.⁴⁸

Özellikle X.asırda, Bizansa karşı İslamın gücünü sergilemek için, Tarsus gibi sınır şehirlerinde bayramların çok muhteşem törenlerle kutlanmasına özen gösterilirdi. Bizzat gazaya çıkamayan şahısların bu şehirlere hediyeler ve bağışlar göndermeleri bu törenlere ayrı bir coşku katardı.⁴⁹

Bayram geceleri İslam ülkesinin çeşitli şehirlerinde fener alayları düzenlenirdi. Işıklarla donatılmış kayıklar nehirleri süsler, müslümanların tekbir ve kelime-i tevhid sesleri şehirlerin semalarını çınlatırdı. Halk, Abbasilerin alameti olan siyahlara bürünür, halifenin sarayı ışıklarla bir deniz feneri haline getirilirdi. İnsanlar başlarına siyaha boyanmış kağıttan uzun külahlar geçirirler ve zırh yerine üzerine "Allah onlara karşı sana kafidir; O iştiridir, bilendir" (el-Bakara 2/137) şeklinde ayet yazılmış cübbe giyerlerdi.⁵⁰

⁴⁶ İ.A. (TDV), V/261.

⁴⁷ İbn Hacer, Fethü'l-Bari, II/446, Kahire, 1407.

⁴⁸ H.İ.Hasan, a.g.e., III/275.

⁴⁹ H.İ.Hasan, a.g.e., III/275.

⁵⁰ H.İ.Hasan, a.g.e., III/276.

3. Fatîmiler' de Bayram Kutlamaları

Fatîmiler "Büyük Mevsim" adı verilen ramazan bayramı kutlamalarına ayrı bir önem verirlerdi. Bütün devlet memurlarına elbise dağıtıldığı için bu bayrama "İdû'l-Hulel" adı da verilirdi. Halife ihtişamlı bir kabileyle musallaya giderken yol boyunca bulunan platformlarda devlet görevlileri ve müezzinler tekbirler getirirlerdi. Bu esnada halifeye ipek ve altınla süslenmiş filer ve zürafalar da eşlik ederdi. Halife namaz kıldırdıktan sonra saraya döner, halifeyi ve yapılan merasimleri seyretmek üzere halk yol boyunu ve saray avlusunu doldururdu. Ramazan bayramının bir diğer özelliği de bütün devlet memurlarına tatlı dağıtılması ve öğleye kadar süren ihtişamli sofralarda ziyafet verilmesiydi. Bu sofrada hafızlar Kur'an okur, müezzinler tekbir getirir ve şairler bu günle ilgili şiirlerini okurlardı. Kahire ve Fustat uleması, patrik ve haham da bu ziyafete iştirak ederdi.⁵¹

Kurban bayramı kutlamaları, arefe günü sabahı vezirin makamında protokol doğrultusunda devlet erkanından tebrikleri kabulüyle başlardı. Daha sonra vezir bayram tebriği için ileri gelen zevatla halifenin huzuruna çıkardı. Bunların ardından bayram kasideleri okumak üzere şairler kabul edilirdi. Namaz ile ilgili tören Ramazan bayramı ile aynı idi. Yalnız bu bayram halife beyaz elbise yerine kanı temsilen kırmızı elbise giyerdi. Namazdan bir müddet sonra halife devlet erkânı ile mezbahaya gider ve yoruluncaya kadar kurban kestirirdi. Kurban etleri devlet memurlarına ve halka dağıtılır ve bu esnada devlet memurlarına elbise de verilirdi. Kurban bayramı sofraları halife mezbahadan dönünce başlar ve üç gün sürerdi. Fatîmi halifeleri, ayrıca hakimiyetleri altındaki bölgelerde tebrik mektupları gönderirlerdi.⁵²

4. Selçuklularda Bayram Kutlamaları

Selçuklularda diğer İslam devletleri gibi Ramazan ve Kurban bayramı kutlamalarına önem vermişlerdir. Saraylar süslenir, sultan ihtişam içerisinde namaza gider, namaz dönüşü devlet ricalinin ve halkın tebriklerini kabul ederdi. Bu arada sarayın önünde davul ve zurna çalınırdı. Sultan diğer vakit namazlarında da değişik camilere ve mescidlere gider, vaaz dinler, halkın ara-

⁵¹ İ.A. (TDV), V/261-262.

⁵² İ.A. (TDV), V/262.

sına karıştırdı. Sultanın kestiği kurbanlar fakir halka dağıtılırdı. Sultanlar, Abbasi Halifeleri ile karşılıklı tebrikleşir ve birbirlerine hediyeler gönderirlerdi.⁵³

5. Memluklerde Bayram Kutlamaları

Ramazan bayramı kutlamaları daha Arefe gününden başlardı. Kadılar ve ileri gelen zevat hilalin gözlenmesi için yüksek bir yere çıkarlar ve orada akşam namazını kılarlar. Hilal gözlendikten sonra ellerinde meşaleler ve mumlarla geri dönerlerdi. Kahire'de ramazan boyunca geceleri açık olan iş yerlerinde arefe gecesini ayrı bir canlılık gözlenir, özellikle helvacı ve mumcuların bulunduğu çarşılarında büyük izdihamlar yaşanır.⁵⁴

Bayram sabahı, namaz için yollara çıkanlar büyük bir kalabalık oluştururdu. Halk namazdan sonra evlerinde birbirlerini ziyaret eder, tatlı ve şeker ikram ederdi. Bayram günleri kadınlı erkekli kabir ziyaretlerine gidilir, özellikle Kahire'nin önemli bir mesire yeri olan Karâfe'de Kur'an okunur, şarkılar söylenir ve eğlenilirdi. Vaizler kabirler arasına konulmuş kürsülerden halka vaaz ve nasihatla bulunurlardı. Aileler Nil'de kayık seyahatleri yaparlardı; kayıklar neredeyse Nil'in bütün yüzeyini kaplayacak derecede çok olurdu. Kurban bayramında da buna benzer merasim ve eğlenceler düzenlenirdi.⁵⁵

6. Osmanlılarda Bayram Kutlamaları

Bayram merasimleri musalla veya camiden çıkıldıktan sonra başlardı. En güzel elbiselerini giymiş olan halk bayramlaşır, küçükler büyüklerin ellerini öperler büyüklerde onlara bahşış ve hediyeler verirlerdi. Bayramlaşmak için kapıya gelen çöpcü, bekçi ve tulumbacı gibi hizmetlilere de bahşış veriliirdi.⁵⁶

Fatih Sultan Mehmed'in esaslarını belirleyip kanunlaştırdığı saray bayramlaşması şöyle olurdu: Padişah, sabah namazını Hırka-ı Saadet Dairesi'nde kılar. Namazdan sonra imamlar Kur'an okurlar, hazinedarbaşı da onlara hediye ve bahşışler verir. Bundan sonra Mehter çalmaya başlar,

⁵³ İ.A. (TDV), V/262.

⁵⁴ İ.A. (TDV), V/262.

⁵⁵ İ.A. (TDV), V/262.

⁵⁶ Özdemir Nutku, İslam Ansiklopedisi (TDV), Bayram Maddesi, V/263.

Mehter çalarken oradakiler "Ve hemîşe bunun emsali eyvâme erişmek nimeti müyesser ola!" diye alkış tutarlardı. Duacı çavuşlarda hep bir ağızdan dua ederlerdi.⁵⁷

Padişahın bayramını tebrik edecek olan zevatın isimleri önceden tesbit edilirdi. Bunlar, sabah namazını Ayasofya Camii'nde kıldıktan sonra, saraya giderler ve Kubbealtı'nda toplanırlardı. Padişaha durum arzedildikten sonra padişah Arz Odasına geçirdi. O sırada Hâs Odalılar, Arz Odası ile Bâbüssaâde arasına düzenli bir şekilde dizilirlerdi. Padişah Arz Odası'ndan çıkıp tahtın önüne gelince nakibüleşraf ayakta bir dua okuduktan sonra padişahın bayramını kutlar ve selam vererek odadan çıkardı. Enderun ağaları da yüksek sesle, "Aleyke avnullah" derlerdi. Tekrar çalmaya başlayan mehter takımı tören süresince çalmayı sürdürürdü.⁵⁸

Tebrik merasimi bittikten sonra, teşrifatçı efendi merasimin bittiğini arz ederdi. Padişah Has Oda'ya geçer, Ayasofya, Sultan Ahmet gibi bir büyük camiye bayram namazı için gitmek üzere elbisesini değiştirirdi.⁵⁹

Bayram namazından sonra padişah Has Oda önüne konulan tahta oturur, eğlenceler düzenlenir, ileri gelen zevatla birlikte altın ve gümüş kaplarda yemekler ve tatlılar yenilirdi. Yeniçeriler de saray bahçesinde yemek yerlerdi. Yemekten sonra padişah Has Bahçe'ye iner, oradan da atıyla Beyazıt Köşkü'ne giderek güreşçi, zürbâz ve esnaf-ı hüneverânın gösterilerini seyrederdi.⁶⁰

Bazı bayramlar padişahlar halka açık şenlikler düzenlerlerdi. Bu şenliklerde seyirciler yarım ay şeklinde otururlar, padişahın otağı bu yarım ayın tam merkezinde olur, devlet erkânı da padişahın sağına ve soluna sıralanırlardı. Bu alana valide sultan ile haseki sultanın ve diğer saray kadınlarının gösterileri seyredebilmeleri için kafesli küçük bir köşk yapılırdı.⁶¹

⁵⁷ İ.A. (TDV), V/263.

⁵⁸ İ.A. (TDV), V/263.

⁵⁹ İ.A. (TDV), V/263.

⁶⁰ İ.A. (TDV), V/263-264.

⁶¹ İ.A. (TDV), V/264.

BİBLİYOGRAFYA

1. Ahmed b.Hanbel, Müsned, İstanbul-1992.
2. Ansiklopedik İslam Lugatı, İstanbul-1982.
3. Bayraktar, İbrahim, "Bayram Maddesi" İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul-1992.
4. Bozkurt, Nebi, "Bayram Maddesi" İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul-1992.
5. Buhari, Sahih, İstanbul-1992.
6. Ebu Davud, Sünen, İstanbul-1992.
7. Eker, Süer-Abatoğlu Ahmet, Ulsun Ulu Günü Nevruz, Ankara-1993.
8. Erdem, Sargon, "Bayram Maddesi" İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul-1992.
9. Fahd, Toufy, "Les Fetes de L'İslam", Revue des Etudes İslamiques, XLVII, fasc. 2-1979.
10. Hasan İbrahim Hasan, İslam Tarihi, Komisyon Tercümesi, İstanbul-Tarihsiz.
11. İbn-i Hacer; Fethü'l-Barî, Kahire-1407.
12. İbn-i Mace, Sünen, İstanbul-1992.
13. Komisyon, 21. yüzyılın Eşiğinde Örf ve Adetlerimiz, İstanbul-Tarihsiz.
14. Levy, R., "Nevruz Maddesi", İslam Ansiklopedisi.
15. Metz, Adam, el-Hadâratü'l-İslâmiyye fi'l-Karni'r-Râbü'l-Hicriyye, Beyrut, Tarihsiz.
16. Müslim, Sahih, İstanbul-1992.
17. Nesli, Sünen, İstanbul-1992.
18. Nutku, Özdemir, Bayram Maddesi "İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul-1992.
19. Pekkan, Yıldız-Öztürk, Sevinç, Tarih ve Etnoğrafya Açısından Nevruz, Ankara-1993.
20. Tirmizi, Sünen, İstanbul-1992.
21. Wensinck, A.J., "Âşûrâ Maddesi", İslam Ansiklopedisi.
22. Yavuz, Yusuf Şevki, "Bayram Maddesi" İslam Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, İstanbul-1992.